

Трябва ли да помним или не? Този провокиращ въпрос задава социологът доц. Даниела Колева от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в книгата си **„Белене – място на памет?“**

, която тази неделя представям в

[електронна библиотека](#)

на

desebg.

com

▪

С две експедиции в гр. Белене през 2008 г. и 2009 г., като при втората работи с група студенти на терен, авторът си поставя за цел да отговори на въпроса дали и доколко създаденият от комунистическия режим през 1949 г. концлагер на остров Персин, разположен срещу Белене, има място в паметта на жителите на селището (град от 1964 г.). В книгата са публикувани 30 разказа на беленчани, в които по един или друг начин този спомен присъства.

„Широко е прието в днешния свят, че паметта за травматичното минало трябва да се поддържа като условие за справедливост към жертвите, като гаранция, че миналото няма да се повтори, а историята няма да се цензурира, и като основа на демокрацията“, посочва доц. Даниела Колева.

Този проблем важи за абсолютно всички страни от бившия Източен блок, включително и в България, които след рухването на комунистическата система през 1989 г. предприеха по различно време и с различна интензивност и последователност инициативи и политики за решаването му.

И това не е само теория. Авторът привежда известни примери в световната история: „Това е начинът, по който Германия се справя с нацисткото си минало, Франция – с колаборационизма, ЮАР – с апартейда, Гватемала – с наследството на гражданската война”, посочва Колева.

Тя поставя и контрааргументи, които и в България са се чували, предимно от представителите на бившата комунистическа партия: защо трябва да се говори за памет, която разделя и може да втвърди политическите или етнокултурните граници. Ако е така, дали не е по-добре да забравим?

В гр. Белене никой не е издавал закон против паметта за лагера, но според социологът „сякаш всички го спазват”. Поне така изглежда на автора в началото на разговорите с местните хора.

В опита да се изследва паметта за онзи период Даниела Колева и студентите ѝ, участвали в изследването, се натъкват на интересен момент. Те получават картина за това как е изглеждал остров Персин (най-големият от групата острови край Белене) и за какво е използван преди на него комунистическото правителство на Васил Коларов да създаде лагера, превърнал се в най-голямото трудово-възпитателно общежитие (ТВО) за въдворяване на политически противници на режима.

И описанието на остров Персин в никакъв случай не се покрива с някакъв пустеещ остров. До 1949 г. беленчани и селяните от близките села използват острова за животновъдство и дърводобив. Животните и пчелните кошери са прекарвани през пролетта с големи плоскодънни лодки (каици) и са оставали на острова до есента. Стопаните се сменяли, за да доят овцете и от време на време наглеждали другите животни, сред които и свине. Някои от интервюираните от социолога посочват, че семействата им са имали по 150-200 овце, по 50-70 свине, по 16-17 пчелни кошера. На брега на Дунав работили две процъфтяващи мандри. В едно от интервютата се споменава, че само за един ден в една от мандрата се преработвали 12 тона мляко. Някои от беленчаните с право казват, че отворът бил „голям май, чист рай” и „злато за нас”.

Всичко се променя през 1949 г., когато хората са заставени да си приберат животните и

Белене като място на памет за концлагера и въдворените в него

Написано от Христо Христов
Неделя, 03 Май 2015 12:13

пчелините, за да може МВР-ДС да изпълни министерството постановление за създаването на ТВО. Тогава на Персин е създадено държавно земеделско стопанство с голяма зеленчукова градина и животновъдни фирми, в които работили въдворените.

Онова, което Даниела Колева констатира е, че местните жители не правят разлика между лагера, съществувал до 1959 г., когато закрит и затвора, който е създаден на негово място, и който съществува до ден днешен в Белене. „Хубаво, ама България ни мрази с тоз затвор“, „Спечелихме лоша слава с тоз затвор“, казват някои от интервюираните.

Всъщност не затворът, а лагерът става „прочут“ след промените в края на 1989 г., когато хората вече могат да говорят свободно след краха на комунистическия режим в България.

Авторът отбелязва, че беленчани не са забелязали трансформацията на лагера в затвор, както и на лагеристите в затворници. Затворът се споменава мимоходом, а лагерът изобщо не.

Над 60 пъти в направените интервюта, публикувани в книгата, се споменава кои и какви са били въдворените в лагера. В 16 случая те са определени като „хулигани“, бейни младежи, агресивни, „зози“ (момичета, които носят къси поли и грим) и „суинги“ (младежи, поклонници на западната мода). Описа ни са като лентяи, посещавали барове, отдавали се на алкохол и тютюнопушене, почитатели на „джаз“, „дето се кълчат“, т.е. танцуващи модерни танци.

От такова представяне на въдворените съвсем логично следва заключението на целта, с която са докарани на острова – да се научат на труд, за да бъдат отново интегрирани в т. нар. социалистическо общество. Мерките за превъзпитание сякаш се приемат с разбиране от обществото, тъй като никой не симпатизира на хулиганите.

„В този случай пропагандният апарат на режима услужливо е предложил категории, в които да се мислят за лагеристите. С течение на времето манипулацията се превръща в широко разпространена публична тайна“, пише Даниела Колева.

Тя посочва, че представянето на въдворените в лагера като хулигани или престъпници сменя необходимостта от заемане на морална позиция спрямо лагера и режима. Само в два случая на въпроса за това, какви са били въдворените, интервюираните споделят онова, което са видели с очите си: „Като нас хора. Бити, бити, бити, куци“. И още „Жалки хора, горките! Те бяха мъже, хубави мъже... А после кога излизат, откъде минават – нищо не виждахме“.

Запечатан е видът на лагеристите, който предизвиква не само състрадание, но и страх: „Ама те стоварват с хиляди народ, как мислиш! И ги видиш всичките с тези раирани дрехи, и вървят по линията, отиват надолу и там с понтони ги извозват и закарват оттатък в острова... Който и да ги види, не може да не се притеснява, да се страхува. Не може, то беше много страшно“.

Авторът отбелязва, че подобни елементи на епизодична памет, която възпроизвежда конкретни моменти и картини, са налице в разговорите за лагеристите много по-рядко, отколкото проявите на семантична памет, която борави с категории и приписва смисли. Без съмнение една от причините, е че беленчани са имали твърде малко възможности за контакт с въдворените в лагера. Това, което в повечето случаи разказват е почерпено от други източници, тогавашни или по-късни.

„Именно тези форми на публична памет възпитават личните спомени и формират това, което изследователите наричат колективни рамки или култура на памет. Това, последното, означава, че е не само възможно, но и естествено всеки да „си спомня“ повече от онова, на което е бил непосредствен свидетел“, отбелязва доц. Колева.

В изследването са засегнати и други два аспекта, а именно забраната за достъп до лагера и въдворените от режима и за работата, извършвана от лагеристите. Част от интервюираните признават, че са спазвали забраните от страх да не загубят работата си: „До девети можеше да се влиза, но след като направиха концлагера – никакво влизане на частни лица“ и „милицията, никой не ти дава да се доближиш там, да говориш с тях“.

Ето и спомените за трудовата дейност на въдворените: „Четири кубика му искат да копае земя, на 20-30 метра пренася... тука ръцете им се делеха от болки, разбираш ли, и

Белене като място на памет за концлагера и въдворените в него

Написано от Христо Христов
Неделя, 03 Май 2015 12:13

гладни, най-важното, че много малко хляб им даваха” и „Беше строг режим, строго ги държаха, правиха дига, дига знаеш ли какво е – да не го залива острова, носеха пръст с тарги, знаеш ли какво е тарги – няма колело, няма нищо, на ръка всичко”.

Репресиите върху лагеристите е отбягвана тема в разговорите с интервюираните беленчани, макар те да не са свидетели на издевателствата. Някои от тях обаче са чули и запомнили разказите на бившите лагеристи, разказани пред камера и излъчени по телевизията след промените.

Откроена е и темата за смъртта на въдворените в лагера и механизма за прикриване на убитите или починалите. „Трябва да се признае, че публичното говорене за лагера в началото на 90-те години темата за убийствата, погребенията и смразяващите детайли около тях присъства осезаемо”, посочва доц. Колева.

Тя е категорична, че сме длъжни да помним. В темата за лагера „Белене” са събрани болезнените въпроси за отношението към комунистическото минало, пред които е изправено цялото общество.

„Дори когато забравата изглежда здравословна, тя в някакъв смисъл е агресия. Помненето е приемане на миналото, колкото и да е трудно това. Не можем да изберем миналото си. Не можем и да се отървем от него: дори да го загърбим, дори да изличим останките му от своя свят, то няма да престане да е наше. И докато живеем, все с него ще е. В нашата власт обаче е да решим какво да бъде неговото продължение”, заключава социологът.

Даниела Колева, „Белене – място на памет?” – антропологична анкета, Институт за изследване на близкото минало, изд. „Сиела”, 2010 г., 280 страници, цена 15 лв.